

"İMAJ SORUNU" VE TÜRK- ARAP İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR DENEME*

Davut EKŞİ**

The present article takes up the contra-perception question in Turco-Arab relations. The methodological scope of the article focuses on how some important Turkish writers such as Resat Nuri Güntekin wrote on Arabs in their important works. The author, considering suchlike important works of the Turkish literature, tries to clarify the image of Arabs in Turkish thought.

Ö n Asya'nın köklü milletlerinden olan Türkler ve Araplar; ortak tarih ve coğrafyanın getirdiği bir sonuç olarak uzun bir zaman periyodu dahilinde karşılıklı ilişkiler içinde olmuşlardır. Araplar'ın İslam fütuhat çerçevesinde Türkistan'a yöneldikleri bir sırada başlayan karşılıklı münasebetler; Türkler'in İslamiyet'i kabulü ile daha da yoğunlaşmış, bilahare Türkler'in İslam dünyasının liderliğini ele almasıyla doruk noktasına varmıştır. XIX. yy.'la kadar devam eden Türk-Arap birlikteliği, bir "milliyetler çağı" olan bu yüzyılla birlikte sarsılmaya başlamış; I. Dünya Harbi içinde vukubulan "Şerif Hüseyin İsyanı" ile birlikte kopma noktasına gelmiştir.¹

Sanayi Devrimi sonrası büyük Avrupa devletlerinin Afrika, Ortadoğu ve doğal olarak Osmanlı topraklarını sövmeye başladığı bir sırada; Osmanlı idaresi çok güç şartlar içinde bu sömürü ve işgal hareketlerine gücü yettiğince karşı koymaya çalışmış ve bu uğurda da büyük bedeller ödemiştir² Türkler ve Araplar'ın kaderlerinde dönüm noktası olan I.

* Bu çalışma, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde tarafımdan hazırlanan; "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Üç Yazarıda (F.Rıfık Atay, R. Nuri Güntekin, Y.Kadri Karaosmanoğlu,..) Arap İmajının Tarihi Kökenleri ve Türk Dış Politikasına Yansımalar," başlıklı yüksek lisans tezinden hareketle yapılmıştır.

** Marmara Üniversitesi

¹ Şerif Hüseyin İsyanı ve Arap Bağımsızlık hareketi konusunda süreç ve genel değerlendirmeler için bkz. Ali Fuat Erden, Birinci Dünya Harbinde Suriye Hatıraları, İstanbul 1954 ; Cemal Paşa, Hatıralar, Naci Kaşif Kıcıman, Medine Müdafaası yahut Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı?, İstanbul 1971 ; Ömer Kürkçüoğlu, Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918), Ankara 1982 ; Süleyman Beyoğlu, 1914-1916 yıllarında Osmanlı Devleti ve Mekke Emin Şerif Hüseyin, İlim ve Sanat, sayı:30, İstanbul 1991, s.70-80; Ahmet İzzet Paşa, Feryadım, I, İstanbul 1992 ; Zekeriya Kurşun, Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri, İstanbul 1992.

² Bu büyük bedelleri Falih Rıfık Atay, "Eski Saat" adlı eserinde çok anlamlı bir şekilde şöyle ifade etmektedir: "Türk Milleti son harpte bilhassa iki yerde tabiat ve imkansızlıklarla boğuştu: Çöl ve Sankamış. Allah'ın birini ateşten, birini buzdan yarattığı bu iki müthiş cehennemde Türk sabrı, Türk cüreti imtihanı geçti. Sankamış şehitleri bir güneş aksinin hasreti ile, Sina şehitleri bir su damlasının hasreti ile öldüler. Birinin güneşi Türk cesedini bir akar gibi eritti; öbürünün kanı bir madde gibi dondurdu. Fakat Türk 'ün ruhuna ne

Dünya Savaşı, iki millet açısından iki farklı süreç doğurmuştur. Türkler için bir imparatorluğun sonu demek olan bu savaşın ardından başlayan Gazi Atatürk'ün liderliğindeki "Milli Mücadele" ile yeni Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Araplar açısından ise durum dramatik sonuçlanmış, bütün Arap dünyası "örtülü sömürgecilik" demek olan "manda" idaresine girmiştir.³ Arap dünyası bu örtülü sömürüden ancak XX. yy.'lın ortalarına doğru kurtulmakla birlikte Avrupa devletlerinin bu coğrafya üzerindeki nüfuzu günümüze kadar farklı boyutlarda devam etmiştir.⁴

Milli Mücadele sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadro; I. Dünya Savaşı galiplerinin istek ve arzularının şekillendirdiği reelpolitiki dikkate almışlardır.⁵ Bunun yanında bu kadronun temel hedeflerinden

oldu? Bu ruh gösterdi ki MM gümüşden daha zorlu ve buzdan daha yakıcıdır. Mısır Seferi ve Sarkamış taarruzu belki başkumandanlığın askeri hatıralarında fenni lekelerdir. Türk Milleti 'nin tarihinde asla. Bütün harp şarkta sanki Türk Milleti 'ne üç büyük şeref kazandırmak için hazırlandı. Bu üç şerefın biri Çanakkale, öteki Sarkamış, üçüncüsü Çöldür. Çöl ve Sarkamış faciaları Türk Devleti'nin niçin battığını ve Türk Milleti'nin niçin yaşadığını gösteren iki tarih düğümüdür" (F. Rifki Atay, Eski Saat, İstanbul 1933. s.169-170)

³ Osmanlı sonrası Arap dünyasının durumu ve sömürü altına girişi hakkında Peter Mansfield eserinde önemli bilgiler vermektedir:

Araplar, Osmanlı boyunduruğundan kurtulduktan sonra, eski güçlü ve yüce devletlerini kurmak bir yana bütün enerjilerini en az kırk yıl Batı karşısında bağımsızlıklarını kazanabilmek uğruna tükettiler. Başlangıçta bütün istekleri iç işlerini diledikleri gibi yürütmek hakkını kazanmaktı, ama 1950'lerde bunu hemen hemen bütünüyle gerçekleştirdiklerinde bile, güçsüz ve bölünmüş Arap devletleri Batının uydu sisteminin bir parçası olmaktan öteye geçememişlerdi, bu kez de bağımsız bir dış politika sahibi olmak için mücadele etmeleri gerekiyordu. Sonunda Batının desteğiyle ve Araplar 'ın muhalefetine rağmen Filistin'de bir Siyonist devletin kurulmasının acı sonuçları Araplar'a Batı ile mücadelenin bitmediğini yaratıcı güçlerini büyük ölçüde bu alanda tüketmeye devam edeceklerini açıkça gösterdi.

Araplar, kısa zamanda Osmanlı İmparatorluğu' nun yıkılmasıyla neler yitdiklerini acı bir biçimde öğrendiler. Haşimiler yönetiminde birleşmiş bir Arap devletinin kurulması umutları, 1920 'de kesinlikle yıkıldı. İmparatorluğun kalıntılarından yeni devletler; Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin kuruldu ve bunların yapısı, sınırları konusundaki kararları veren Araplar'ın isteklerine aldırmaksızın, büyük devletler oldu. Bu Arap devletleri ortaya çıktıklarında ulusal dayanışma ve ulusal bağlılık gibi kavramlardan yoksundular. Bu nedenle tanı bağımsızlıklarını kazandıklarında da "yönetilemez" halklara dönüşeceklerdi. Mandater güçler sınırlı haklar tanınmış temsili kuruluşların ortaya çıkmasına izin veriyse de, bu kuruluşlar, ne ülke içindeki çeşitli çıkar grupları arasında uzlaşmayı sağlayacak, ne de hızla gerçekleşen toplumsal değişime ayak uydurabilecek nitelikteydiler. Bir başka deyimle, siyasal bilince sahip birer ulusal topluluk yaratmayı başaramadılar. Bu yeni Arap devletleri, batılılar tarafından yaratılmıştı, dolayısıyla da, buralarda yaşayan halklar, devletlerinin sınırlarını haritalarda kalan 'yapay' çizgiler olarak görmekteydiler. Gene de kaçınılmaz olarak Bağdat, Beyrut, Şam ve Amman'daki bağımsız hükümetler çevresinde kendi çıkarlarını düşünen bir grup oluştu. Arap birliğinin kurulması umudu, duygusal düzeyde gücünü korumaktaydı, ancak gerçekleştirilmesi yolundaki engeller gün geçtikçe artmaktaydı." (Peter Mansfield, Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası, çev. Nuran Ülken, İstanbul 1975, s. 93 vd.)

⁴ Osmanlı sonrası Arap dünyasındaki siyasi gelişmeler için bkz. İra M. Lapidus, Modernizme Geçiş Sürecinde İslam Dünyası, çev. İ. Safa Üstün, İstanbul 1996, s. 83-192

⁵ Şerif Hüseyin'in 1. Dünya Savaşı'nı kazanan tarafta olmasına rağmen Arap coğrafyasına karşı Batılı politikaların-Araplara verilen sözlerin hilafına- gerçekleşmesinin doğurduğu hayal kırıklığı ve şok, Arapların Osmanlı İmparatorluğu'na nostaljik duygular beslemelerine ve emperyalizmle mücadelede Türklerle daha etkin bir işbirliği için umutların doğmasına yol açmıştır. Bu amaçla bazı Araplar Anadolu Hareketi ile işbirliği imkanları aramışlardır. Suriye ile Anadolu arasında ortak bir eylem ve iki milletli bir devlet kurma girişimi için müzakerelerin yapılması, Filistin'de Siyonistlere bir "ulusal yurt" verileceğinin anlaşılması üzerine bazı Arap liderlerin Türk mandası altında kendi geleceklerini belirleme umuduyla Anadolu hareketine müracaat etmeleri ve Iraklı milliyetçilerin Fransa'nın Suriye'yi işgalinden sonra Anadolu hareketiyle işbirliği yapmak istemeleri bu yöneltişe birer örnektir. (Hasan Kayalı, Jön Türkler ve Araplar, İstanbul 1998, s. 229-231).

biri de "modern ve milli bir devlet inşa etme" arzusuydu. Bu amaçla Yeni Türkiye'nin gerek reelpolitiğe uygun davranma zorunluluğundan ortaya çıkan "paratoner tavır" ve milli esaslara dayalı bir devlet ideali, ortaya "öteki" ni oluşturma gibi bir durum çıkarmıştır. Bu amaçla takip edilen yollardan biri de edebiyat ve edebiyatçılardan faydalanma şeklinde temayüz edecektir.⁶ Bununla "hedef'lere ulaşmada sorun olabilecek toplumsal hafızadaki "karları küremek" amaçlanmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında sadece edebiyatçı kişilikleriyle değil, aynı zamanda siyasi-resmi kimlikleriyle de ön plana çıkan yazarlar arasında F. Rifki Atay, R. Nuri Güntekin ve Y. Kadri Karaosmanoğlu da yer almıştır.⁷ Bu üç yazar; resmi devlet görevleri, elçilik ve milletvekilliği gibi muhtelif görevlerde bulunmuşlar ve bundan daha önemlisi olarak "Atatürk'ün Sofrası"nın vazgeçilmez misafirleri olmuşlardır.⁸ Bu yazarların eserlerinde ortaya konulan imaj, günümüz Türkiye'sinde de Araplar ve Arap dünyası hakkında varolan düşünce ve yorumların belirmesinde kuşkusuz etkili olmuştur. İslam dünyasında, Arap coğrafyasının batısını; Mısır, Libya, Tunus, Cezayir ve Fas gibi ülkeleri ifade eden "Mağrip" bölgesi önemli bir yere sahiptir. Bunlardan Türk tarihi ile yakından ilgili olan Mısır her üç yazarın eserlerinde de farklı bir takım imajlarla yer almıştır.

Suriye ve Irak temsilcileri bu amaçla Anadolu hareketiyle temasa geçmişlerdir. Yukarıda zikredilen tekliflere Anadolu Hareketi'nin cevabı ise; kendi coğrafyanızda kendi kuvvetinizle müstakil bir devlet oluşu sağladıktan sonra Anadolu ile federatif yahut konfederatif yönetim şekillerinden biriyle irtibat kurmanın mümkün olduğuydu: "dedik ki, artık hudud-ı millimiz dahilinde bulunan menabi-i insaniyeyi ve menafi-i umumiyyeyi hududumuzun haricinde israf etmek istemeyiz. Fakat ittihat, kuvvet teşkil edeceğinden bütün Alem-i İslam'ın manen olduğu gibi maddeten de müttefik ve müttehit olmasını şüphe yok ki büyük bir memnuniyetle karşılız ve bunun içindir ki bizim kendi hududumuz dahilinde müstakil olduğumuz gibi Suriyeliler de hududu dahilinde ve hakimiyet-i milliye esasına müstenit olmak üzere serbest ve müstakil olabilirler. Bizimle itilaf veya ittifakın fevkinde bir şekil, ki federatif yahut konfederatif denilen şekillerden birisiyle irtibat peyda edebiliriz. (Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumlarında Sorunlar ve Görüşler (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923) yay. haz. Raşit Metel. İstanbul 1990. s. 18-20).

Bilhare 'Anadolu Hareketinin kurmayları reelpolitiğe önem vermiş, dikkatlerini Anadolu'yu kurtarmaya yoğunlaştırmışlardır. Kaybettiği toprakları geri isteme hırısından vazgeçmeye hazırlanarak sınırlı bir amaca ulaşabilmek için emperyalist kuvvetlerle gerekli düzenlemelerin neler olabileceği üzerinde durmaya başlamışlardır" (Kayalı, a.g.e., s. 231).

⁶ Kemal Karpat, Türk Edebiyatı'nın işlevi hakkında Türk Edebiyatı'nın toplumun gelişmesinde can alıcı bir yerinin olması, toplumun bugününü anlatan ve yarını hazırlayan bir kuvvet oluşu. hiçbir eğitim alanının insanın kafasını ve ruhunu geliştirmekte edebiyat kadar etkili olmayışı, toplumsal gelişimi gerekli kılan düşünce ve duygu ortamını hazırlamada edebiyatın önemli bir araç olması tespitinde bulunmaktadır. (Kemal Karpat, Türk Edebiyatında Sosyal Konular, İstanbul 1971. s.7,8,28,89)

⁷ F.Rifki Atay, gazetecilik ve milletvekilliği ; R.Nuri Güntekin, Milli Eğitim Müfettişliği, milletvekilliği ve Kültür Ataşeliği Y.Kadri Karaosmanoğlu, gazetecilik, milletvekilliği ve büyükelçilik görevlerinde bulunmuşlardır.

⁸ Bu yazarlar. Atatürk'ün sofrasının vazgeçilmez misafirleriydi. (İsmet Bozdağ, Atatürk 'ün Sofrası, İstanbul 1995, s. 61, 99, 107, 111, 139, 160, 183, 205). "... Bazan sohbet sabahlara kadar uzardı. Hatta bu isimler gerektiğinde sofradan erken ayrılabilmek için Atatürk'ten gizlice izin bile almışlardı. Atatürk bunun üzerine ~doğru. siz gidin, ama arkanızdan çıktığımı iştirseniz ehemmiyet vermeyin. Çünkü herkes sizin gibi yaparsa ben kiminle oturayım?" (F.Rifki Atay, Çankaya, İstanbul 1980, s.486). Sofrada, "genellikle devlet işleri konuşulur, yorumlar yapılır. Atatürk düşüncelerini sofradakilere açarak onların düşüncelerini öğrenir, tartışır. Kararı kendisi verir ama çevreyi de kendisi hazırlar. Bunun için kullandığı araç "sofra"dır. Sofranın

Şöyle ki: "Jön Türklerin sığındığı yerlerden biri, Mısır'ın başka bölgelere geçiş yeri oluşu⁹ İstanbul'daki ve Avrupa'daki Mısırlıların durumu¹⁰ bunlardan bazılarını ifade eder. Mısır'ı geçiş yeri olarak kullanan kişiler arasında Ali Suavi ve Mustafa Kemal gibi tarihi ve siyasi şahsiyetler de yer almaktadır. Ayrıca "Mısırlı prenseslerin ekonomik durumlarının çok iyi oluşu ve Paris'e bir kez ayak bastılar mı azmaları" hususu ekonomik değerlendirmenin yanında eğlence tarzları hakkında da bir değerlendirme olarak gözükmektedir¹¹ "Eski bir Mısır prensesinin mumyasından farkı kalmaması"; "sevilen bir kızın Sina dağında Musa'yı lal eden nur gibi görünmesi"; "yarasa tavırlı olarak nitelenen Mısırlılara korku ve hayretle bakılması"; "havası çok sıcak ve halkı çok siyah" algılanmasının yanında; "Ehramlar" ve "Nil" gibi ifadeler Mısır'ın sosyo-kültürel, coğrafi ve mimari bazı özelliklerini imaj olarak ortaya koymaktadır¹²

Mağrib'in diğer önemli bir ülkesi olan Libya (Trablusgarp) ise ünlü Fizan Çölü'nden dolayı daha ziyade Jön Türkler'in bir "sürgün yeri" olarak adı geçen yazarların eserlerinde ön plana çıkmıştır.¹³ Libya ayrıca Trablusgarp savaşında M. Kemal'in savaştığı cephelerden biri olarak aynı eserlerde yer almıştır.¹⁴

Irak, Lübnan, Suriye, Yemen ve S.Arabistan gibi ülkelerin yer aldığı "Maşrik Arabistanı", Arap dünyasının doğu kısmını içermekte ve üç yazarımızın eserlerinde menfi özelliklerle; "sürgün yeri"¹⁵ "iptidailiğin,

hemen karşısında daima bir kara tahta bulunurdu. Zaman zaman sofradakiler bu kara tahtanın başına geçecekler ve düşüncelerini orada yazı ya da rakamla açıklarlardı. (Bozdağ, a.g.e. s. 210-211) Atatürk'ün sofrasının bir düşünce platformu niteliği ile ilgili olarak F.Rıfki Atay ve Y.Kadri Karaosmanoğlu'nun değerlendirmeleri şöyledir: F.Rıfki "Mustafa Kemal'in hususiyetlerinin başında çok düşünmek, çok danışmak, kendi inandıklarını iyice kontrol etmek ve başkalarının da O'na inandıklarını görmek gelir. Sofrasını da, bütün eserleri ve fikirleri duymak, kendisinininkilerle karşılaştırmak için başlıca vasıta olarak kullanmıştır değerlendirmesini yaparken Y.Kadri, "Atatürk'ün sofrası yemek sofrası değil, fikir ve ruh cümbüşlerinin koptuğu bir olempl buluşmasıdır. Çünkü o sofrada yurt ve dünya her gün ve yeniden biçimlenirdi. Türk Milleti, hiçbir yerde, Atatürk'ün sofrasında olduğundan daha doğru görünemez ve yine, çünkü orada bütün olayların arkasındaki gerçeği bir bakışta gören Atatürk vardır" demektir (Bozdağ, a.g.e. s. 2 15-216). Atay ve Karaosmanoğlu'ndan Atatürk geniş ölçüde istifade etmiştir: "Atatürk ölünceye kadar beni kendi gazetesinin başyazarı olarak tutmuştur. Bütün devrimler edebiyatı benim ve Y.Kadri gibi birkaç, evet birkaç arkadaşındır. Kemalizm deyimimi de bizimdir. (Atay, Atatürk Ne idi?, İstanbul 1980, s.88); "Alfabe projesini M. Kemal'e ben getirmiştım" (Atay, Babanız Atatürk, İstanbul 1980, s. 99) Hatta zaman zaman adı geçen yazarların kalemlerinden dönemin etkili şahısları faydalanmışlardır. (Bozdağ, a.g.e., s. 66, 162)

⁹ Atay, Baş Veren İnkılapçı, İstanbul 1951, s. 12 ; a.mlf., Çankaya, s.46,65,80; Karaosmanoğlu, Bir Sürgün, İstanbul 1987, s. 36,37 ; a.mlf., Hüküm Gecesi, İstanbul 1982, s. 4 1,212

¹⁰ Karaosmanoğlu, Hep O Şarkı, İstanbul 1980, s. 121,123 ; a.mlf., Nurbaba, İstanbul 1996, s. 52, 54.

¹¹ "Karaosmanoğlu, Bir Sürgün, s.98.

¹² Karaosmanoğlu, Panorama, İstanbul 1971, s. 245 ; a.mlf., Bir Serencam, İstanbul 1983, s.193,33,29 ; Atay, Zeytindağı, İstanbul 1986, s. 14. 32.

¹³ Karaosmanoğlu, Bir Sürgün, s. 71; a.mlf., Hüküm Gecesi, s. 41; a.mlf., Zoraki Diplomat, İstanbul 1984. s. 81; Güntekin, Darğa, İstanbul 1980, s. 13 ; a.mlf., Gökyüzü, İstanbul 1979, s. 15.

¹⁴ Atay, Çankaya, s. 55,56,65, 66, 327 ; a.mlf., Babanız Atatürk, s. 31.

¹⁵ Karaosmanoğlu. Hüküm Gecesi, s. 231 ; a.mlf., Kiralık Konak, İstanbul 1994, s. 36 Güntekin. Kızılık Dallar. İstanbul 1982. s. 174 a.mlf., Gökyüzü, s 45.

asayişsizliğin, bedevi anlayışın ve kötü hayat şartlarının hüküm sürdüğü yerler"¹⁶ "kavurucu iklim özellikleri"¹⁷ ve "Arap insanının psikolojik, sosyolojik ve fizyolojik özellikleri"¹⁸ ortaya konulmuştur.

Atay'ın "Eski Saat" adlı eserinde geçen nitelemeler bu imajı belirlemede ilginç bir yer tutar: . . .Arap kanının son damlasına kadar yağız, yağlı bir iştahdır. Evinde bahçesinde, meyvasında, sözünde ve şarkısında, iştah bir halvet duvarı gibi terler; bir al ağız gibi köpürür. Arabın eli erimiş, kemiği yumuşak ve kanı ılıktır. Arap iştahını, bir hayvan doyurur gibi, keskin baharat, kıyma ve koyu tatlı ile besler. Asıl kaynağı Hicaz toprağı olan bu Arap, aşağılara doğru yavaş yavaş huy-suzlaşır; hele Lübnan'ın yüksek dağları üstünde soğumuş gibi olur; sadakor entarisini çıkarıp Tanzimat çuhası giyer ve ne vakit, güneş nerede ısınırsa Arap 'ırz göz akında da, iştah damar damar kızarır. Medine'nin kibar evleri boydan boya kafesle kaplanmıştır. Bu kafeslerden herhangi birini kaldırırsınız; hemen hemen aynı dekoru görürsünüz , Marpuçlu bir Arap, sırça bir küp ve Habeş dişileri. Arap sabahtan öbür sabaha kadar küpten su içer, bütün kıllarından ter döker ve iştahı, bir yılan gibi, dışı kertenkelesinin üstünde çöreklenir gevşer.¹⁹

Bütün eserlerde umumiyetle konu edilen Arap toplumunun "iptidai bedevi hayat tarzı" ve bunun çok yönlü yansımalarıdır. Atay, Güntekin ve Karaosmanoğlu'nun eserlerinde geçen Arap roman kahramanları daha çok "mizahi" bir üslupla ele alınmıştır.

Güntekin'in "Gökyüzü" isimli eserinde roman kahramanlarından Asude Bacı Medine'ye giderek burada Harem-i Şerif hademelerinden olan kör bir kişiyle evlenmiştir. Ancak kocasının daha sonra üstüne evlenmesine kızarak İstanbul'a, eski efendilerinin yanına dönmüştür. Kör Medinelinin, hanımı olan Asude Bacı'nın fiziki yapısı hakkında "Burnu kocaman, göğüsleri sarkık, bacakları eğri"olduğundan şikayet ederek üstüne evlenmesi olayı²⁰ anlatılmıştır. Burada hanımını beğenmeyerek evlenen kişinin kör olması, dini bir mekanda hizmette bulunması ve davranışının "garipliği" ortaya konulmuştur.

Sözü geçen yazarların eserlerinde işlenen konulardan biri de, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Arap devlet adamı ve siyasi kişilikler olmuştur. Bunlar Jön Türklerin hamisi olan Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa, Arabistan'ın kurucusu Kral Suud, Cezayir'in önemli devlet

¹⁶ Güntekin, Çalkıuşu. İstanbul 1989, s. 8 ; a.mf., Eski Hastalık, İstanbul 1979, s. 66 Atay, Bayrak, İstanbul 1980, s.137, 155 ; a.mf., Zeytindağı, s. 83, 85.

¹⁷ Güntekin, Eski hastalık, s. 66; Güntekin, Çalkıuşu, s. 12.

¹⁸ Atay, Zeytindağı, s.. 41, 83, 97, 99,101,119,124.

¹⁹ Atay, Eski Saat, s. 50 vd.

²⁰ Güntekin, Gökyüzü. s. 159

başkanlarından Bin Bella, Arap dünyasında oynadığı rol itibarıyla Mısır'ın önemli lideri Nasır hakkındaki değerlendirmeler önemli bir yer tutmuştur. Dikkat çeken nokta, bunlar arasında diğerlerine göre Mısır devlet başkanı Nasır hakkındaki nitelermelerin çok daha fazla oluşudur. Nasır hakkında "hayalci", "medrese kafalı", "Türkiye ve Türklere karşı olumsuz tavırları", "fırsatları kolayca berhava etmesi" yorumları ön plana çıkarken Atay'ın "Nasır, Hitler ve Mussolini gibi uçmasını bilip konmasını bilmeyenlerdendir"²¹ ifadesi belki bütün bu yorumların bir özeti mahiyetindedir.

Üç yazarın eserlerinde günümüz Arap imajının oluşmasında son derece önemli bir olay olan "Şerif Hüseyin İsyanı" ana mevzuu oluşturmazken Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında asker ve devlet adamı olarak bölgede görev yapan Ahmet İzzet Paşa, Cemal Paşa, Naci Kaşif Kıcıman ve Ali Fuat Erden gibi şahsiyetlerin hatıralarındaki "Arap İmajı" da büyük önem taşımaktadır. Bölgeyi ve bölge insanını iyi tanıyan bu şahsiyetlerin değerlendirmelerinde büyük çapta "ortak nitelermeler" yer almaktadır. Adı geçen şahsiyetlerin hemen hemen tamamının üzerinde durduğu önemli bir hadise de "Şerif Hüseyin İsyanı" olmuştur. Ancak dikkat çeken bir nokta, günümüzün değerlendirmelerinde çoğunlukla Şerif Hüseyin İsyanı, bütün Arap dünyasına teşmil edilip bir takım uyuşmazlıklarda tarihi dayanak olarak kullanılmasına karşın , Osmanlı devlet adamı ve kumandanlarının hatıralarında ise lokal* bir hareket olarak ele alınmış olmasıdır.²² Bölgede görev yapan ve bizzat olayların içinde bulunan kişiler tarafından yapılan değerlendirmeler önem taşımaktadır. İsyanın; incelenen edebi eserlerde de ana mevzuu oluşturmaması, bu hareketin bölgesel nitelikte olduğu ve bütün Arap dünyasına yaygınlaştırılmaması gerektiği yönünde bir kanaat oluşturmaktadır. Çok tartışılan bu isyanı; bedevilerin, İngiliz kışkırtmasının ve akınının bir isyanı olarak addetmenin yanında, yoksulluğun ve perişanlığın bir başkaldırısı, yani" coğrafyanın bir isyanı" olarak da ele almak mümkündür. İsyanın oluşmasında İngiliz vaatleri, altınları ve ekonomik gücü önemli bir rol oynamıştır.²³ Hatta iki millet arasında önemli birleştirici bağ olan "din bağı" bile, böyle bir hareketin oluşmasında engelleyici faktör olamamıştır.

²¹ Atay, Bayrak, s. 169 vd.

* Burada isyan için kullandığımız lokal" tabiri ile, isyanın küçük bir boyutta kaldığını, harekete Araplar'ın çoğunun katılmadığını ifade etmek istiyoruz. Ancak bu isyan ve Şerif Hüseyin'in İhaneti Osmanlı ordularının mağlup olmasında, bölgenin İngiliz işgaline girmesinde önemli bir faktör olduğu, bundan dolayı da muhtelif çevrelerce bu isyana haklı olarak çok fazla vurgu yapıldığı bir gerçektir. Burada I.Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Osmanlı ordularıyla birlikte hareket eden, sonuna kadar sadakatini gösteren kabile ve liderlerinin de (Mesela, Sa'dun Paşa. İbn Reşid ve kabilesi) bulunduğu sözü geçen dönem "fotoğrafının" bir başka parçasını oluşturur.

²² Bu konularda genel bilgi için bkz. Dipnot 1.

²³ Erden. a.g.e., s. 71 Kıcıman, a.g.e., s. 500-50 1.

Cumhuriyet döneminde kaleme alınan siyasi hatıralarla, diğer edebi eserler arasında paralellik arz eden konulardan biri de, Arap coğrafyasının zor hayat şartları, sert iklimi, ilkel ve bedevi yaşamı olmuştur.

Siyasi hatıralarda I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yanında yer alan Arap kabilelerinden uzun uzadıya bahsedilmesine rağmen, üç yazarın eserlerinde bu konuya hemen hemen hiç değinilmemiş olması, iki temel kaynak grubu arasındaki önemli farklılıklardan birini oluşturmuştur. Siyasi hatıraların edebiyat ürünleriyle karşılaştırıldığında bunların daha az okunması sebebiyle bahsedilen hususların yeterince bilinmemesine sebep olmuştur. Hatıra sahibi tarihi şahsiyetlerin bazıları çeşitli sebeplerle Cumhuriyet döneminde devletin etkili kademelerinde yer almamıştır. Bunun hilafına Cumhuriyet yönetimi, eserlerini incelediğimiz yazarlardan reelpolitik zorunluluk ve modern devlet projesi açısından fazlasıyla istifade etmiştir.

Türkler; aynı coğrafyada yaşama, geçmişteki uzun tarihi beraberlik ve benzer kültür özelliklerine sahip olmalarına rağmen Arap coğrafyasına karşı politikalarını zaman zaman "tarihi olaylardan" (örneğin Şerif Hüseyin isyanı gibi) hareketle belirlemektedirler. Halbuki Araplarla hemen hemen hiç bir ortak özelliğe sahip olmayan Batı dünyası, Arap dünyasına daha profesyonel yaklaşabilmektedir.

Geçmişte uzun tarihi birliktelikleri olan ve günümüzde de komşu coğrafyaları paylaşan Türk ve Arap Milletleri'nin bundan sonraki münasebetlerini tarihteki olumlu birliktelikten hareketle "profesyonel ve büyük devlet olma mantığı" ve "dünya konjonktürü" bileşkesinde ele almaları bir zorunluluktur.